

Úvod

Otevřít skripta „Úvodu do filosofie“ vyžaduje od studenta značnou dávku odvahy a smyslu pro sebeobětování. Převážná většina autorů těchto knih totiž za základní cíl považuje buď čtenáře ohromit množstvím cizích, nesrozumitelných slov jako abruptivní funktor, metafyzika bytnosti nebytí a bytí, existenciální intencionalita volatility nebo je unudit časově přesně zaškatulkovanými jmény s tří-slovnou charakteristikou (co je tak hlubokomyslně filosofického na faktu, že Kant studoval v Královci a byl transcendentálním subjektivistou?).

Studenti potom – a podotkněme, že v takovém případě právem – považují filosofii za prostor pro svévolné sebe-předvádění se slovních mágů nebo za naprosto neživou, šedou plochu přeplněnou letopočty a jmény. Pokud by filosofie byla skutečně odsouzena k takové existenci, platila by pro ni slova Jana Kellera určená sociologii – jejího zániku by si téměř nikdo ani nepovšiml – s tím rozdílem, že zánik filosofie by navíc studentům, kteří ho zaznamenali přinesl nemalou úlevu. Vždyť projít 2500 let historie myšlení a dvakrát tolik cizích slov, abychom se dozvěděli, že autor knihy je vlastně ve vší skromnosti završením světového dění, je opravdu ztráta – historického i skutečného – času.

Ovšem skončit u nářku nad jistou částí dnešní profesionální filosofie není ani dostatečné ani poctivé, a to hned ze dvou důvodů. Za prvé lidé stejně vždy nějakou filosofii mají. Na rohu fakulty na vás čeká filosofie *jediné pravdy* v podobě časopisů Svědků Jehovových, u stánku si můžete v „Cosmogirl – pro všechny mladé rebelky“ či „Exquire – svět na jedno použití“ pořídit filosofii *užij si, využij a odhoď* a z většiny televizních kanálů, ale také z drog na nás dýchá vlahá filosofie *na ničem přece nezáleží*. A všechny tyto filosofie po vás chtějí vlastně jediné – přestat přemýšlet, nemyslet, neuvědomovat si důsledky, jedním slovem stát se dobrovolným tupcem. A to je právě problém – podněcovala-li filosofie ve svých dějinách často rozvoj myšlení, podporovala-li kritický (a sebekritický) přístup k převládajícím idejím a ideologiím – je většina dnes nabízených „filosofií“ jejím pravým opakem, jakýmsi příjemným, zkamenělým anti-myšlením. A ať již na seznámení se s kritickou filosofií rezignujeme, nebo je budeme prezentovat ve formě šedě nudné či namyšleně nesrozumitelné dopředu cosi podstatného z filosofie „myslící“ zrazujeme.

Proto považuji za velmi důležité přiblížit čtenáři typ filosofického myšlení, který je opakem výše zmíněné schopnosti nemyslet, a který byl pro filosofii v jejím dosavadním vývoji typický.

Jak tedy charakterizujeme a na jakých předpokladech stojí ona schopnost myslet, které věnujeme následující knihu? Jakému způsobu myšlení – bez ohledu na předmět, o kterém budete přemýšlet – se budete moci naučit? Jde o ***myšlení, které stojí na účtě k faktu a schopnosti kriticky (i sebekriticky) pokládat podstatné otázky. Myšlení, které se pokouší své odpovědi na takto položené otázky obhajitelně zdůvodnit.***

Úcta k faktu je stručně řečeno schopnost tvořit svá přesvědčení na základě znalosti a ochota nechat si realitou vyvrátit své vlastní názory a přesvědčení, což v žádném případě neznamená pozitivistické nadšení z pouhého hromadění údajů. Vždyť kult tisíců faktů (podívejme se jen na Zdeňka Nejedlého) je také svým způsobem neúctou k faktům, a to těm podstatným. Ignorovat fakta a zahltit se tisícem nepodstatných faktů je ve velmi důležitém slova smyslu totéž. Řečeno srozumitelněji: naučit se nazpaměť dvě stě antických filosofů a uváděná data jejich narození i úmrtí, abychom vypadali „moudře“ není úctou k faktům. Naučit se řecky pokud chci zkoumat Epikurův vztah k otroctví, prozkoumat proměny této instituce v Epikurově době na základě tehdejší (dochované) literatury a případně i změnit svůj pohled na Epikurův význam, pokud v průběhu zkoumání zjistím, že jsem se mýlil — to je úcta k faktům.

Úctou k faktu tedy myslíme: 1. Přemýšlení vycházející ze znalosti. 2. Schopnost znovu promyslet svůj výklad, svoji interpretaci skutečnosti, pokud jsou s ní fakta (nebo, jinými, odvážnějšími slovy, realita) v rozporu.

Kritičností (sebekritičností) rozumíme zkoumání východisek a odvozených závěrů předkládaných (či vlastních) názorů.

Podívejme se na následující příklad. Z naprosté většiny článků již zmiňovaného časopisu „Esquire“ lze poměrně snadno odvodit základní východiska 1. „Jediné co má smysl je bohatství, moc a sexuální uspokojení“ 2. „Na ostatních nezáleží, pokud od nich nemůžeme – nejlépe manipulací – získat bohatství, moc či sexuální uspokojení“. Z uvedených východisek pak autoři s železnou pravidelností odvozují závěr „Pokud na ostatní kašleme a jdeme si tvrdě za bohatstvím, mocí a sexuálním uspokojením, svět se stává báječným zážitkem, ve kterém hrajeme prim“. Kritická úvaha zkoumá, zda je tato, většinou emocionálně velmi přitažlivě

prezentovaná úvaha skutečně platná. Jestliže lidé přijmou východiska úvahy za svá, budeme skutečně centrem pozornosti, které si ze světa bere co se mu líbí? Neznamená to také, že i my se staneme předmětem manipulace k získání moci, bohatství a sexuálního uspokojení ostatních lidí? Není takový svět citovou i myšlenkovou pustinou pro všechny včetně nás, a nikoliv tím dokonale prostřeným hypermarketem těl a služeb? Chceme-li se radovat ze světa úvah, jaké prezentuje uvedený časopis, musíme se zřít kritického myšlení. Na druhou stranu nám zase kritické myšlení umožňuje uvědomit si, co se ve skutečnosti skrývá za krásně vyretušovanými fotografiemi a emocionálně tak přitažlivými texty.

Či z jiné oblasti: pokud vám politik jakékoli strany říká za každou svou bezobsažnou větou „myslím to upřímně“, kritické myšlení vám zprostředkuje následující úvahu. Sdělení pana politika neobsahuje žádný názor, to co si myslí, se tedy nedozvídám. Přesto je dáván do souvislosti jeho obličej a slovo upřímnost, které nese silný emocionálně kladný náboj. Jenže zdali je toto přiřazení kladné emoce a jeho obličej pravdivé není možné ze sděleného určit. Pan politik tedy manipuluje. A manipulace není upřímnost. Pan politik tedy – ať vědomě či nevědomě – klame.

Zde je však potřeba co nejhlasitěji zdůraznit, že zásadní podmínkou kritického myšlení je právě schopnost uplatňovat tuto zásadu i na své vlastní myšlenky, jejich východiska a závěry. I při závalu manipulací jimiž nás častují PR a reklamní agentury, politikové či česká média se přinejmenším stejně často obelháváme sami.

Kritičnost je tedy, řečeno opět zkratkou, rozumové a morální úsilí nenechat se klamat a neklamat sám sebe.

Schopností klást podstatné a aktuální otázky rozumím odvahu zabývat se problémy smysluplně. Přibližně můžeme přijmout názor, že v dané době existují oblasti plné zajímavých a podstatných problémů. (Většina „dobrých“ filosofů 17. století zkoumala fyziku, matematiku a zákony deduktivního myšlení, filosofové první poloviny století 18. se zase převážně zaměřili na problémy „rozumného“ společenského uspořádání a kritiku vševědoucího náboženství, atd. atd.) Neexistuje ale skoro žádná taková oblast, ve které by nebylo lze objevit něco, co má význam. Proto schopnost klást podstatné a aktuální otázky souvisí s oblastí, kterou zkoumáme pouze velmi nepřímou. Rozhodně ale existují způsoby zkoumání určitých problémů, které žádný smysl nemají. Uveďme si příklad. Rozhodli jste se zkoumat oblast televizních zpráv a chcete se pokusit porovnat hlavní televizní zpravodajství stanice Nova a ČT1. Rozhodnete-li se zkoumat četnost výskytu slova „střešní taška“ v období jednoho roku ve zpravodajské relaci Novy a ČT1 pak zkoumáte otázku, která nemá smysl. Pokusíte-li se

však prozkoumat jaké typy (z hlediska několika určených kritérií) spotů se v daném období na obou stanicích objevily u států USA, Rusko a Itálie, může mít vaše práce význam, neboť může odhalit jistý typ neobjektivity jedné či obou stanic. Samozřejmě můžete ve svém následujícím studiu zkoumat střešní tašky či způsob jakým byl opracován 146 a 147 šroub taburetového stolku na třetí palubě lodi Titanik, a s největší pravděpodobností na takové výzkumy získáte i grant. Je však také dobré vědět, že takové výzkumy nemají smysl a že existují i pravdy, které klamou.

Přiblížili jsme si s jakými zásadami myšlení by vás tato kniha chtěla seznámit, zbývá nám ještě stručně přiblížit její obsah a podat jednu velmi zásadní metodickou poznámku.

První část skript Vás seznámí s tzv. „základy mediální gramotnosti“. Zde byste se měli naučit rozpoznat rozdíl mezi tím co se říká a co se sděluje, odhalit manipulaci v textech a televizním vysílání, přiblížíme Vám rozdíl mezi obtížným a záměrně nesrozumitelným textem, seznámíme Vás s tzv. střední analýzou textu, umožňující číst „mezi řádky“.

Druhá část skript Vám pomůže v pochopení tzv. „vědeckého“ myšlení, přičemž již zde chceme ještě jednou zdůraznit, že vědecké myšlení nemá žádnou souvislost s počtem cizích slov ani nesrozumitelností. Naučíte se základy metodiky vědecké práce, základy formulace předpokladů, cílů a hypotéz práce, základy predikátové logiky a logického uvažování vůbec. Poslední – třetí – část skript Vás pak seznámí s vývojem evropské kultury a filosofie a na konkrétních příkladech Vám přiblíží její vrcholné výkony.

A na samotný závěr ještě důležitou metodickou poznámku. Od samého počátku se v knize budou vyskytovat popisné a hodnotící pasáže. Některé části prezentují spíše fakta, jiné hodnocení, interpretace a názory. Ve vybraných kapitolách budou popisné (deskriptivní) a hodnotící (preskriptivní) pasáže odděleny typem písma. Ve většině částí knihy si však budete muset toto oddělení provést sami. Stejně jako v tomto úvodu.

Nepůjde tedy o pamětné učení navzájem nespojených faktů, ale i tak na Vás budou kladeny poměrně vysoké nároky. Budete muset myslet, formulovat závěry, ke kterým Vaše myšlení povede a také tyto závěry prokázat. Myslím, že to na jeden kurz není tak málo.